

Tomasz Jelonek
Uniwersytet Jagielloński

Obraz wsi utrwalony w mikrotoponimach motywowanych czynnikami kulturowymi (na przykładzie nazw terenowych Truskolas koło Częstochowy i wsi okolicznych)

Nazwy obiektów fizjograficznych stanowią nieodłączny element polszczyzny mówionej mieszkańców wsi. Nie tylko ułatwiają one członkom większych mikrowspólnot orientację w lokalnym środowisku, ale są również „sposobem mówienia o otaczającym świecie, istotnym elementem jego interpretacji” (Pelcowa 2006: 95). Niejednokrotnie podstawę nominacji dla propriów tworzą fakty historyczno-kulturowe (Nosowicz 2013: 132). Wyeksponowanie ich podczas aktu nazwania upamiętnia te wydarzenia, miejsca czy wytwory rąk ludzkich, które w sposób szczególny zapisały się w dziejach „małej ojczyzny” i stanowią podstawę „transmisji kulturowej”, czyli „przekazywania z pokolenia na pokolenie dziedzictwa kulturowego danej wspólnoty komunikatywnej” (Mrózek 2003: 197).

Celem niniejszego artykułu jest próba rekonstrukcji obrazu świata mieszkańców wsi zakrzepłego w nazwach terenowych, związanych z szeroko pojętym świadectwem cywilizacyjnej działalności człowieka¹ (Nosowicz 2013: 127). Podstawę materiałową opracowania tworzy zbiór 154 mikrotoponimów łącznie z ich uzasadnieniami nazwotwórczymi, wskazanymi przez respondentów. We wspomnianej bazie oprócz określeń bezpośrednio

---

¹ Wyniki badań pilotażowych, dotyczące językowo-kulturowego obrazu świata utrwalonego w mikrotoponimach motywowanych czynnikami kulturowymi, przedstawiłem w artykule pt. *Językowo-kulturowy obraz wsi utrwalony w mikrotoponimach motywowanych elementami środowiska naturalnego oraz czynnikami kulturowymi (na przykładzie nazw terenowych Truskolas koło Częstochowy i wsi okolicznych)* (Jelonek 2015).

motywowanych czynnikami kulturowymi umieszczono również tzw. nazwy lokalizująco-kulturowe (Koper 2006: 69). W tej podgrupie autor nie analizuje jednak lokatywności, a zwraca uwagę tylko na „obiekt, względem którego orientowany jest desygnat terenowy” (Koper 2006: 69). Jak zauważył M. Koper, lokalizacja jest cechą istotną dla semantyki mikrotoponimu, ale przy niej nie należy pomijać samego lokalizatora, stanowi on bowiem nośnik równie cennych informacji (Koper 2006: 69).

Nazwy obiektów fizjograficznych do niniejszego studium zostały zgromadzone w latach 2011–2013 podczas nieoficjalnych rozmów z najstarszym i średnim pokoleniem mieszkańców Truskolas i wsi okolicznych, czyli miejscowości podległych w głównej mierze gminie Wręczyca Wielka². Region ten mieści się w północnej części województwa śląskiego, na południu powiatu kłobuckiego. Obszar badań znajduje się na obszarze występowania dialektu małopolskiego.

Jak zauważyła E. Rzetelska-Feleszko, „kulturowe spojrzenie na nazwy własne jako kierunek badawczy wiąże się z porzuceniem poglądu, według którego nazwy te – w opozycji do wyrazów pospolitych – nie mają znaczenia, pełniąc wyłącznie funkcję identyfikacyjną [...]”³ (Rzetelska-Feleszko 2007: 59). W przypadku większości mikrotoponimów ich motywację można odtworzyć na podstawie uzasadnień nazwotwórczych, podanych przez mieszkańców wsi. J. Bartmiński podkreśla, że ta forma etymologii ludowej, polegająca na udzielaniu „odpowiedzi na pytania o rozumienie słów przez ich użytkowników oraz opisy rytualnych zachowań i wierzeń dotyczących nazwanych [...]” obiektów, stanowi podstawę do rekonstrukcji językowego obrazu świata (dalej JOS) (Bartmiński 2013: 235). Etymologia ludowa uwypukla bowiem naiwny, potoczny obraz społeczeństwa wiejskiego, w którym „interpretacja rzeczywistości [odbywa się – uzup. T.J.] z punktu widzenia przeciętnego użytkownika języka, oddaje jego mentalność, odpowiada jego punktowi widzenia i jego potrzebom” (Bartmiński 2007: 14), a ponadto – prezentuje sposoby ludzkiego myślenia i doświadczania rzeczywistości (Rutkiewicz-Hanczewska 2012, 355).

Za nazwę terenową (mikrotoponim) uznaję, za R. Mrózkiem, określenia różnego rodzaju obiektów fizjograficznych (np. pól, łąk, lasów, dróg), które nie były zamieszkane w fazie nominacji. Ponadto nazwy te wyróżniają się wąskim zakresem funkcjonowania w komunikacji społecznej (Mró-

---

² Niewielką bazę nazw zebrano w sąsiednich gminach, administracyjnie podległych powiatowi kłobuckiemu.

³ Wykaz prac, które można zaliczyć do kulturowego nurtu onomastyki, sporządziła m.in. D. Lech-Kirstein (2013: 175–176).

zek 1990: 8). W analizie materiału empirycznego wykorzystuję również pojęcie JOS. Jego ramy definicyjne przyjmuję z kolei za J. Bartmińskim (2009: 12). Zgodnie z koncepcją głównego przedstawiciela lubelskiej szkoły etnolingwistycznej JOS to „zawarta w języku, różnie zwerbalizowana interpretacja rzeczywistości dająca się ująć w postaci zespołu sądów o świecie” (Bartmiński 2009: 12). Jak zauważyła H. Pelcowa, w rekonstrukcji obrazu świata mieszkańców wsi „trzeba uwzględnić nie tylko słowo, ale [...] (również – uzup. T.J.) pokazać szerszy kontekst kulturowy i charakter nazywanego desygnatu” (Pelcowa 2006: 95). Zgodnie z postulatem wspomnianej badaczki w analizie mikrotoponimów uwzględniam także tzw. dane przyjęzykowe (Bartmiński 2009: 14).

R. Mrózek uważa, że geneza określeń obiektów fizjograficznych związana jest przede wszystkim z charakterem konkretnych obiektów, a dokładnie z przypisywanym im zespołem różnorodnych cech (Mrózek 2003: 199). Potwierdza to chociażby baza mikrotoponimów Truskolas i wsi okolicznych, można w niej odnaleźć bowiem jednostki odwołujące się m.in. do szeroko pojętego budownictwa, kultury rolnej i przemysłowej oraz stosunków prawnowłasnościowych, a przede wszystkim pozyskiwania i podziału dóbr (Mrózek 1990: 140–141).

Analiza materiału empirycznego wykazała, że w systemie mikrotoponimicznym badanego regionu występują liczne nazwy, dla których podstawą nominacji stały się różne typy budownictwa. Jeden z nich stanowiło budownictwo o charakterze użytkowym. Potwierdzają to określenia typu: *Šopa*⁴ [l: G]⁵, *Budy*⁶ [l: W], *Ščelńica* [p: Pu], *Sub'iyńice*⁷ [p: Km], *Staro Karčma* [p: J], *Za Karčmim* [l: WW], *Kouo Stuzynk'i* [l: Kl], *Kouo Pšekaźńika*⁸ [p: Kl], *Pot*

⁴ Nazwy terenowe w transkrypcji fonetycznej zapisano wielką literą. Wyjątek stanowią mikrotoponimy rozpoczynające się od głosek: *y*, *z*, *ž* oraz *ž*.

⁵ Litery w nawiasach kwadratowych oznaczają odpowiednio skróty od typów obiektów fizjograficznych oraz skróty nazw miejscowości, w których one występują, por. czl – część lasu, dr – droga, g – góra, pagórek, l – las, ł – łąka, p – pole; B – Bieżeń, Br – Borowe, Brz – Brzezinki, BZ – Bór Zapilski, CW – Czarna Wieś, G – Golce, H – Hutka, J – Jezioro, K – Kalej, Ka – Kawki, Kl – Klepaczka, Km – Kałmuki, Ko – Koski, Ksk – Kamińsko, Ku – Kuleje, N – Nowiny, Pi – Piła Pierwsza, PII – Piła Druga, Pu – Puszczew, R – Rybno, T – Truskolasy, W – Węglowice, W – Węglowice, Wd – Wydra, WW – Wręczyca Wielka,

⁶ Podczas podawania źródeł porównawczych w pierwszej kolejności korzystano ze słowników gwarowych, następnie etymologicznych, a na końcu – słowników języka polskiego. Por. ap. gw. *buda* = 1. 'niewielkie pomieszczenie sklecone niestarannie z lichych materiałów, najczęściej z desek, gałęzi lub słomy'; 2. 'stary, zaniedbany dom mieszkalny' (SGP PAN III: 45–46).

⁷ Por. ap. *szubienica*.

⁸ Por. ap. *przekaźnik* = 'urządzenie odbierające jakieś impulsy [...], przetwarzające je i przekazujące dalej [...]' (USJP III: 676).

Paśnik'jem [czl: W], *Koꞃo V'jeży*⁹ [p: Kl], *Koꞃo Uopservatora*¹⁰ [l: Ko], *Las pšy Skuadńicy*¹¹ [l: WW]. Związek wymienionych powyżej nazw obiektów fizjograficznych z rozmaitymi budowlami poświadczają z kolei informacje uzyskane od respondentów. I tak, przy objaśnianiu nazwy lasu **Budy** mieszkanka Węglowic zwraca uwagę na to, że wspomniane określenie nawiązuje do dawnego wypalania węgla we wsi. Ponadto dodaje, że *mušimy cofnuńć śe f x'istor'ii dōješće lat* ||¹² *ći | co p'ilnoval'i tego uogńa tam | to m'iykal'i f tak'iy budax || laz' jez na pozostaꞃośćax tyꞃ but*. Z kolei przy charakteryzowaniu nazwy pola **Staro Karčma** inny respondent podkreśla, że *f ty m'iyjiscu | tam že Iańick'i | to byꞃa karčma || karčma m'ješćiu śe na polu | ktũre teraz do Iańick'igũo naleꞃy*. W trakcie ustalania motywacji kolejnego mikrotoponimu, **Lasu pšy Skuadńicy**, informatorka wyjaśnia, iż utrwalona w nazwie *skuadńica to byꞃa skuadńica ževa*. Jak wynika z przedstawionych wcześniej przykładów, budownictwo użytkowe odgrywa istotną rolę wśród członków wiejskich wspólnot językowo-kulturowych, jest ono bowiem „świadectwem zagospodarowania przestrzeni wokół wsi” (Rzetelska-Feleszko 2001: 412). W momencie aktu nominacji wyróżnikiem nazwotwórczym dla większości nazw stały się obiekty typowe dla wiejskiego krajobrazu, m.in. szopy, karczmy, studnie, paśniki czy myśliwskie ambony. To z kolei potwierdza tezę E. Jędrzejko, że „w języku [...] zostaje utrwalone tylko to, co dana społeczność chce w nim umieścić” (Jędrzejko 2000: 7). Warto jednak zaznaczyć, że czasami podstawę aktu nominacji stanowią również takie lokalizatory, które wyróżniają się na tle wiejskich budowli, np. przekaźnik radiowo-telewizyjny, wieża radiowo-telewizyjna. To z kolei poświadczą obserwację H. Pelcowej, że w zmieniającym się obrazie wsi pojawia się nie tylko świat dawnych realiów i kultury wiejskiej, ale także elementy współczesnej techniki (Pelcowa 1999: 253).

Mieszkańcy wiejskiego kręgu językowo-kulturowego przywiązują dużą wagę do sfery religijnej, dlatego też w zgromadzonym materiale badawczym można odnaleźć nazwy związane z niewielkim budownictwem sakralnym, np. *Gruby Kšyš* [czl: G], *Buꞃyńk'itny Kšyš* [l: Ksk, Ku], *Koꞃo Kapl'ičk'i* [l: G], *Koꞃo Kšyža* [dr: W, G], *Pod Uobrazec'jem* [czl: W], *Koꞃo Uobroska* [p: Kl]. Krzyże, kapliczki czy obrazki, jako obiekty bezpośrednio motywujące mikrotoponimy lub też stanowiące lokalizatory w nazwach z przyimkami, nie tylko uwypu-

⁹ Por. ap. *wieża* = '[...] wysoka konstrukcja stalowa [...] o różnym zastosowaniu' (USJP IV: 439).

¹⁰ Por. ap. *obserwować*.

¹¹ Por. ap. *składnica* = 'miejsce, gdzie się coś składa lub coś jest złożone' (USJP III: 1231).

¹² Wszystkie cytaty gwarowe są autentycznymi wypowiedziami informatorów. Jeżeli pojawia się w nich jakaś nazwa własna, to zapisano ją wielką literą. Typy pauz w transkrypcji fonetycznej wprowadzono za H. Kurek (1979: 15–16).

klają to, jak istotną rolę w kulturze wiejskiej odgrywa sfera *sacrum*. Warto podkreślić, że są one tworzone dla upamiętnienia i uczczenia jakichś wydarzeń – najczęściej tragicznych. Świadczą o tym uzasadnienia nazwotwórcze. Na przykład przy objaśnianiu określenia lasu **Gruby Kšyš** respondent wylicza, że *tam byu gruby kšyž' i kapl'ička* || *tam zg'inel'i žouneže* | *byl'i vyp'isañi na tabl'ičce* | *zg'inel'i f tyšunž ošimseť šezžešuntym čecim roku* || *v žev'je byuy vyržnynte iy nazv'iska*. Z kolei przy **Buynk'itnym Kšyžu** informatorka sama zauważa, że *pševažnie* | *ježel'i sūm te kapl'ičk'i čy uobrosk'i* | *to tam ktož zg'inūu* || *tam byu zab'ity facet* | *byu poxovany tam* | *ktoš postaōiu* || *to od Nicpoñuf* | *od Iažymbosk'ij* || *na ňeb'jesko pomalovany i dlatego byu buynk'itny*. W kolejnej nazwie terenowej, **Kouo Uobroska**, punktem odniesienia stał się „święty obrazek”, powieszony na drzewie dla upamiętnienia ofiar wojny. Potwierdzają to informacje uzyskane od miejscowej ludności, por. *po-čas voiny zg'inyl'i tam luže i ludnož ōjejskuo poōješiuu uobrazek šf'iynty na žev'je*. Omówione wcześniej mikrotoponimy uwypuklają przede wszystkim znaczenie niewielkich budowli o charakterze sakralnym dla kultury ludowej. Nazwy terenowe, motywowane wspomnianym budownictwem, wiążą się też z kategorią religijności, charakterystyczną dla kultury wiejskiej (por. Kurek 2003: 47). Ponadto, utrwalone w mikrotoponimach dzieje stanowią też pewnego rodzaju przestrogi. Przypominają one bowiem wiejskiej ludności, że jej los znajduje się w rękach Boga.

Kolejną grupę nazw w zgromadzonym materiale badawczym tworzą określenia związane z infrastrukturą drogową, np. *Asfaltufka* [dr: Br], *Asfaltovy Guošćinec*¹³ [dr: Kl, W], *Čepano Droga*¹⁴ [dr: N], *Delufka*¹⁵ [dr: Ku], *Xašufka*¹⁶ [dr: Br], *Žv'irufka* [dr: J, N], *Grobla*¹⁷ [t: R], *Za Drūškūm*¹⁸ [t: G], *Za Šosūm* [p: T], *Pot Šosūm* [p: T], *Pom'inyzy Guošćincam'i* [p: Kl]. Charakter dróg poświadczają ich uzasadnienia nazwotwórcze. *Asfaltovy Guošćinec* – według informatora – *to droga* | *co guūvno ve fši ies* | *iez asphaltovo*. Dla odmiany *Xašufka* – *to droga vysypano xašym* | *otpadam'i xutñičym'i*. Nieco inną postać prezentuje *Delufka*. Jak podaje informator, była to droga *mokro i žyrži byuo nakuažūnyx* || *dyle* | *ñe* | *i byua Delufka*. Szlak komunikacyjny może również pełnić rolę lokalizatora podczas aktu nazwotwórczego, co potwierdza chociażby nazwa pola *Pom'inyzy Guošćincam'i*. Informatorzy wy-

¹³ Por. ap. *gošćinec* = 'droga główna, publiczna [...] (ESJP I: 462).

¹⁴ Por. ap. gw. *ciepáč* (*się*) = 'rzucać [...] (SGP PAN IV: 342–343).

¹⁵ Por. ap. gw. *dyl* = 'gruba deska lub belka [...] kładka' (SGP PAN VII: 74–75).

¹⁶ Por. ap. gw. *hasie* = 'popiół' (SGŚ: 33).

¹⁷ Por. ap. *grobla* = 'wał usypany z ziemi, służący jako droga przez mokradła [...] (ESJP I: 479).

¹⁸ Por. ap. gw. *dróżka* = 'wąska droga, zwykle nieutwardzona [...] (SGP PAN VI: 330).

jaśnią, iż dla wspomnianego obiektu wyróżnikiem nazwotwórczym stało się charakterystyczne położenie. Jak sami podkreślają, pole to znajdowało się *m'łynzy drogami*. Omówione wcześniej przykłady eksponują charakterystyczny dla ludowego typu kultury konkretny sposób postrzegania otaczającej rzeczywistości (Kurek 2003: 46). W momencie aktu nazwania ludność wiejska zwraca bowiem uwagę na to, aby podstawę mikrotoponimu stanowiły „najbardziej «diagnostyczne»” (Tokarski 2001: 348–349) cechy nominowanego desygnatu. To z kolei zapewnia „przejrzystość etymologii leksemów” (Piechnik 2009: 39) dla członków mikrowspólnoty i decyduje o powodzeniu aktu komunikacyjnego.

W zebranych materiale odnotowano również nieliczne onimy, utrwalające związki nominowanych obiektów z elementami infrastruktury kolejowej. Egzemplifikację tej motywacji stanowią określenia typu: *Kuolyjika* [dr: W], *Za Kuolyjikum* [l: WW], *Pšet Kuolyjikum* [l: WW], *Kuole Kuolyjik'i* [l: H], *Za Torym* [p: Ku]. I tak, *Kuolyjika* – zdaniem respondenta – to droga, po której *jeździą k'iedys kolyjika vusktorovo* || *teroz ni ma tyx torif* | *ale nazva zostaua*. Z kolei same tory kolejowe stały się punktem odniesienia podczas aktu nazwotwórczego wymienionego wcześniej pola *Za Torym*. Potwierdza to etymologia wskazana przez informatora: *pole za torami leży* | *jak še ježe od P'iyu*. Ta grupa nazw dowodzi, że dla mieszkańców wiejskiego kręgu językowo-kulturowego mają duże znaczenie te elementy, które są odmienne od składników tradycyjnego krajobrazu wsi. Odwołanie w nazewnictwie terenowym do najbardziej charakterystycznych elementów kolei (por. tor, kolejka) potwierdza też, że członków wiejskich mikrowspólnot wyróżnia myślenie konkretne.

Poza szeroko pojętym budownictwem w systemie mikrotoponimicznym Truskolas i wsi okolicznych pojawiają się również nazwy związane z hodowlą zwierząt, np. *Kače Uūyki* [l: PII], *Kozuov'jec*¹⁹ [l: T], *Fazańec*²⁰ [l: WW], *Kužo Gūrka* [dr: K], *Uazy*²¹ [l: H, WW], *Ścegna*²² [l: WW; p: H], *Pastyriiki*²³ [dr: T], *Pastfy*²⁴ [l: Brz, BZ, G, H, K, PI, PII, W; p: Km, T], *Pastfove* [p: T]. Wspomniane mikrotoponimy odwołują się przede wszystkim do ludowych metod chowu zwierząt, co potwierdzają informacje od respondentów. Przy objaśnia-

¹⁹ Por. ap. *koza*.

²⁰ Por. ap. gw. *fazan* – 'ptak – bażant [...], żyjący dziko lub hodowany' (SGP PAN VII: 463).

²¹ Por. ap. gw. *łazy* = 'pastwiska' (SGP III: 69).

²² Por. ap. *ściegna*, *ściegno* = 'pastwisko, łąka [...]' (MSGP: 287).

²³ Por. ap. gw. *pasternik* = 1. 'pastwisko, pastewnik'; 2. 'mały kawałek pastwiska przy wsi' (SGP IV: 50).

²⁴ Por. ap. gw. *pastwa* = 'pastwisko' (MSGP: 185).

niu etymologii nazwy łąki *Kozuov'iec*, mieszkańiec eksplorowanego obszaru podkreśla, że *tam f Kozuofcu to vypasal'i Kĕiedyś kyozy*. Określenie lasu *Fazańec* wywodzi się stąd, iż *xodoval'i* [tam dawniej – uzup. T.J.] *bażanty | nazyval'i ĩe fazany*. Nieodłączny element krajobrazu badanego regionu stanowią również łąki, na które gospodarze prowadzali dawniej bydło. Zazwyczaj określa się je *Pastfam'i*. Mieszkańcy jednej z wiosek podkreślają, że w każdej wsi *muśaua byż uũjka i pastfa* || *každy tam byduo na vypas provažou* || *teros to še juž na Pastfe ěe pũĕže* | *bo fšyńže maup'ĕ gaje rosnũm*. Przedstawione wcześniej motywacje, łącznie z kontekstem kulturowym, odzwierciedlają „przeszłość, zaznaczającą się w językowym obrazie świata współczesnej wsi” (Pelcowa 1999: 254). Omówione nazwy stanowią m.in. świadectwo tego, czym trudnili się członkowie wiejskiej mikrowspólnoty oraz jaki poziom rozwoju cywilizacyjnego prezentowali przy obrządku gospodarskim. Mikrotoponimy z tej grupy przywodzą zatem na pamięć świat dawnych realiów i kultury wiejskiej (Pelcowa 1999: 253), która coraz częściej znana jest tylko najstarszym mieszkańcom wsi.

Kolejną, mniej liczną grupę nazw, związaną z szeroko pojętą kulturą rolną, tworzą określenia odwołujące się do uprawy ziemi, np. *Ĭagũy*²⁵ [p: H, T], *Uogrody* [p: K, Wd], *Uogrũt* [p: H], *Zauog'i*²⁶ [p: B, PI], *Na Ćy Zagũny*²⁷ [p: H]. Egzemplifikują to uzasadnienia nazwotwórcze. Jedno z pól nazywa się *Ĭagũam'i*, *bo tam na pola: xũopy Ńol'i proso i na noz Ĭoglože naved luže s Truskoloz muũil'i*. *Uogrody* z kolei to pola, gdzie *lepšo žym'ĭa byũa* | *ĉforto klasa* || *naved rosũa tam kapusta* | *burak'i* || *to kavoũeg lepšyj žym'i byũ i uprav'ĭal'i tam*. Omówione nazwy potwierdzają, że w wiejskich wspólnotach istotną rolę odgrywa kategoria pracy na roli, jest ona bowiem właściwa dla mieszkańców wsi. Możliwość uprawy ziemi to swego rodzaju nobilitacja, która w dawnej wsi podkreślała rangę każdego gospodarza (Nosowicz 2013: 127).

Oprócz przedstawionych wcześniej nazw terenowych, motywowanych budownictwem oraz kulturą rolną, w bazie mikrotoponimów eksplorowanego obszaru można odnaleźć również takie określenia, dla których podstawą nominacji stała się działalność przemysłowa, np. *Ceg'ielńa* [ĭ: Ka], *Xouða*²⁸ [g: G, T], *Maũo Xouða* [g: T], *B'ĭydašyby*²⁹ [p: WW], *Pražalńa*³⁰ [p: T],

²⁵ Por. ap. gw. *jağly* = 'krupy jałłane, kasza jałłana t.j. z prosa' (SGP II: 218).

²⁶ Por. ap. gw. *zatóg* = 'pole nieuprawiane; ugór, odłóg' (MSGP: 342).

²⁷ Por. ap. *zagon* = 'wąski, długi pas ziemi uprawnej, ograniczony bruzdami' (USJP IV: 781).

²⁸ Por. ap. gw. *halda* = 'zwały odpadów przemysłowych usuwanych z kopalni lub z hut' (SGŚW XII: 26).

²⁹ Por. ap. *biedaszyb* = '[...] kopalnia [...]' (USJP I: 253).

³⁰ Por. ap. *pražalńa* = 'oddział huty, w którym odbywa się prażenie rud' (USJP III: 544).

*Pražok'i*³¹ [l: WW], *Rudník'i*³² [p: H], *Na Staryj Kopalni* [l: WW]. Nazwy te utrwalają przede wszystkim historię kopalnictwa rud, w przeszłości bowiem badany region stanowił jeden z odcinków Częstochowskiego Obszaru Rudonośnego³³. Ponieważ wielu mieszkańców pracowało w miejscowych kopalniach, ich wspomnienia związane z wydobywaniem rudy są wciąż żywe, o czym świadczą chociażby uzasadnienia nazwotwórcze. Podczas charakteryzowania mikrotoponimu *Mauxouda* informator z Truskolas podkreśla, że *byyū dōjē maue xouūdy* || *teroz' jedna zostaua* || *tam žyńjē s kuopalni vydobyval' i vyvozil'i*. *Pražok'i* to nazwa jednego z lasów we Wręczyca Wielkiej. Jak podaje respondent, *laz byu tak nazwany | pońeuaš tam byua k'iedyž vstympn-obrūpka rudy*. *Rudník'i* to pola, w pobliżu których funkcjonowała w przeszłości kopalnia rudy, por. *dalyj | dva kilometry o tyx pūl byua kuopalnia rudy želaza i dlateguo muōil'i na to Rudniki*. Na podstawie przedstawionych powyżej nazw można stwierdzić, że określenia obiektów fizjograficznych związane z działalnością przemysłową tworzą stały element „onimicznego obrazu świata” (Mrózek 2003: 202), wykreowanego przez mieszkańców Truskolas i wsi okolicznych. Dzięki tym mikrotoponimom członkowie wspólnoty utrwalają miejsca, w których kiedyś pracowali. To z kolei potwierdza, że praca, nie tylko ta na roli, zajmuje centralne miejsce w życiu mieszkańców wsi (Piechnik 2009: 132).

W zgromadzonym materiale badawczym oprócz nazw motywowanych szeroko pojętą materialną rzeczywistością kulturową (Mrózek 2004: 73) pojawiają się również mikrotoponimy związane z motywacją niematerialną, a dokładnie z granicami i pozyskiwaniem własności. Potwierdzają to nazwy typu: *Dodatk'i*³⁴ [p: G], *Dugd Grańičny*³⁵ [dr: WW], *želńica*³⁶ [dr: BZ, CW, G, PI, T, Wd], *želńička*³⁷ [dr: Kl], *Pšydatki*³⁸ [l: BZ; p: B, J, K, Kl, N, PI, T, W, Z], *Pšym'jark'i*³⁹ [p: WW], *Pšypusty*⁴⁰ [p: Kl], *Pod želńicūm* [p: W],

³¹ Por. ap. *prażyć*.

³² Por. ap. *ruda*.

³³ Szerzej na ten temat pisał m.in. A. Adamski (1994).

³⁴ Por. ap. gw. *dodatek* = 1. 'rzecz dodana, uzupełnienie [...]'; 2. 'kawałek ziemi, gorszej jakości, dodany po pańszczyźnie' (SGP PAN V: 655)

³⁵ Por. ap. gw. *dukt* = 'prosta droga leśna powstała przez wyrąbanie drzew; przecinka' (SGP PAN VI: 454).

³⁶ Por. ap. *dzielnica* = 'to, co jedno od drugiego oddziela [...]'. (SEJP: 140).

³⁷ Por. ap. *dzielnica*.

³⁸ Por. ap. gw. *przydatek* = 'dodatek' (SGP IV: 412).

³⁹ Por. ap. gw. *przymiarki* = 'kawałki pola, stanowiące dodatki do pola głównego' (SGP IV: 422).

⁴⁰ Por. ap. gw. *przypuścić* = 'dodać' (SGP IV: 429).

Do *želńicy* [p: Wd]. Ponieważ mieszkańców wiejskiego kręgu językowo-kulturowego cechuje szczególna dbałość o precyzyjne wyznaczanie granic, w systemie mikrotoponimicznym pojawiają się określenia tzw. obszarów granicznych. Na przykład *Dugd Grańičny* to *tako droga v leše | že Nadlešnictfo Xerby i Vrynčyca grańičy ze sobum*. Z kolei *želńica* – według jednej z mieszkanki – *odgrańičo Būr Zap’ilsk’i od Čornyj Fsi | tute ĵes koŷo koščoŷa | koŷo sklepu*. W tej grupie nazw nieco inny charakter mają określenia, które utrwalają sposób pozyskania gruntów przez członków wspólnoty. *Dodatk’i* – zdaniem mieszkanka Truskolas – *to takĵe dodatki žyńi v i-nym űiŷyjsu do pola daneguo guospodoža*. *Pšym’iark’i* z kolei, *to tak’ĵe m’iŷyĵe kavouk’i | tak’ĵe pšym’iark’i || dodal’i tam ĵešče pu xektara čy ileš | to byu ten Pšym’iarek*. Omówione wcześniej przykłady dowodzą, że mieszkańcy wsi szczególną wagę przywiązują do gruntów w obrębie mikrowspólnoty. Granice pól muszą być dokładnie wytyczone, a obszary pozyskane odpowiednio nazwane, aby odróżniały się od tych ziem, które związane są z poszczególnymi właścicielami stosunkiem posesywności. Taka organizacja lokalnego środowiska zapewnia jego mieszkańcom ład i harmonię.

Na podstawie analizy materiału badawczego można stwierdzić, że ludność eksplorowanego regionu utrwała w nazwach głównie różnorodne treści i formy typowe dla kultury (Rzetelska-Feleszko 2007: 58) wsi. Z jednej strony jest to wynikiem jej pragmatycznego stosunku do poznawanego otoczenia (Mrózek 2003: 198), z drugiej zaś – potrzebą zwrócenia uwagi na to, co szczególnie ważne z punktu widzenia „prostego człowieka”. Mieszkańcy badanego regionu unikają myślenia abstrakcyjnego, dlatego też dążą do wiernego odzwierciedlenia rzeczywistości pozajęzykowej. Nie zapominają przy tym o umiejscowieniu poszczególnych nazw obiektów fizjograficznych w historii regionu. To z kolei uwypukla ich świadomość historyczną, a ponadto utrwała też silny związek członków badanej mikrowspólnoty z „małą ojczyzną” (Jelonek 2014: 425).

Nazwy terenowe motywowane szeroko pojętym budownictwem tworzą przede wszystkim krajobraz tradycyjnej wsi, w której można spotkać głównie szopy, karczmy, studnie, paśniki, ambony myśliwskie czy też przydrożne krzyże, kapliczki lub obrazki. Oprócz budowli typowych dla obszarów wiejskich pojawiają się również elementy współczesnej techniki, co świadczy o tym, że obraz wsi zmienia się. Warto podkreślić, że niewielkie budowle o charakterze sakralnym nie tylko pełnią rolę lokalizatorów, ale są one również świadectwem głębokiej wiary, właściwej twórcom kultury ludowej. Ponadto upamiętniają niezyczących już członków mikrowspólnoty, którzy zginęli najczęściej w tragicznych okolicznościach – podczas powstania styczniowego lub II wojny światowej.

Nazwy związane z infrastrukturą drogową prezentują z kolei różne typy dróg, jakie można spotkać w obrębie mikrowspólnoty, por. *Asfaltówka, Ćepano Droga Delufka, Xaśufka, Żv'irufka*. To szczegółowe zróżnicowanie szlaków komunikacyjnych ułatwia mieszkańcom wsi lokalizację innych obiektów, na których odbywają się interesujące społeczność wiejską wydarzenia. Mikrotoponimy odwołujące się do infrastruktury kolejowej dowodzą, że twórcy nazw bardzo często utrwalają w nich te elementy, które wyróżniają się z lokalnego środowiska.

Nazwy obiektów fizjograficznych motywowane kulturą rolną również tworzą wizję tradycyjnego, wiejskiego krajobrazu, którego nieodzowny element stanowi hodowla kaczek, kóz czy innych zwierząt. Uprawa ziemi, podobnie jak chów zwierząt gospodarskich, także znajduje odzwierciedlenie w zebranych słownictwie. To z kolei potwierdza, że praca w gospodarstwie ma dla mieszkańców wsi, szczególnie tych najstarszych, ogromną wartość. Owa praca podlega zazwyczaj sakralizacji i pojawia się przede wszystkim we wspomnieniach, dlatego też stanowi ona coraz częściej element dawnego obrazu wsi.

Odwołania do lokalnego przemysłu oraz granic i pozyskiwania własności utrwalają historię badanego regionu. Mieszkańcy często przywołują na pamięć kopalnictwo rud, a ponadto upamiętniają dzieje lokalnych ziem zapisane w nazwach umotywowanych stosunkami prawnowłasnościowymi. Nie ulega zatem wątpliwości, że mikrotoponimy z motywacją kulturową to głównie „językowe pamiątki przeszłości” (Grzelakowa 2002: 49), stanowiące nieodzowny element kultury ludowej mieszkańców Truskolas koło Częstochowy i wsi okolicznych.

Literatura

- Adamski A., 1994, *Górnictwo rud żelaza w regionie częstochowskim*, Częstochowa.
- Bartmiński J., 2009, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin.
- , 2013, *Rola etymologii w rekonstrukcji językowego obrazu świata*, „LingVaria” VIII, s. 233–245.
- ESJP, 2000, Bańkowski A., *Etymologiczny słownik języka polskiego*, t. I–II, Warszawa.
- Grzelakowa E., 2002, *Toponim jako element językowego obrazu świata*, [w:] *Język polski. Współczesność. Historia*, t. II, red. W. Książek-Bryłowa, H. Duda, Lublin, s. 47–55.
- Jelonek T., 2014, *Ludowa opozycja my–oni utrwalona w nazwach terenowych (na przykładzie mikrotoponimii Truskolas koło Częstochowy i wsi okolicznych)*, [w:] *Bogactwo współczesnej polszczyzny*, red. P. Żmigrodzki, S. Pręcerek-Kisielak, Kraków, s. 419–426.
- , 2015, *Językowo-kulturowy obraz wsi utrwalony w mikrotoponimach motywowanych elementami środowiska naturalnego oraz czynnikami kulturowymi (na przykładzie nazw*

- terenowych Truskolas koło Częstochowy i wsi okolicznych), [w:] *Żywa gwara. Rozważania o gwarach polskich na początku XXI wieku*, red. M. Pachowicz, Tarnów, s. 77–86.
- Jędrzejko E., 2000, *Systemy onimiczne różnych języków a językowe obrazy świata: w stronę porównawczej onomastyki kulturowej*, „Onomastica” XLV, s. 5–25.
- Koper M., 2006, *Jeszcze raz w sprawie klasyfikacji nazw terenowych*, [w:] *Poznańskie spotkania językoznawcze*, t. XV, red. Z. Krążyńska, Z. Zagórski, Poznań, s. 65–72.
- Kurek H., 1979, *Zasady zapisu tekstów języka mówionego mieszkańców Krakowa*, [w:] *Wybór tekstów języka mówionego mieszkańców Krakowa*, red. B. Dunaj, Kraków, s. 15–16.
- , 2003, *Przemiany leksyki gwarowej na Podkarpaciu*, Kraków.
- Lech-Kirstein D., 2013, *Śląskie nazwy geograficzne jako przedmiot badań lingwistyki kulturowej*, „Onomastica” LVII, s. 175–184.
- Mrózek R., 1990, *System mikrotoponimiczny Śląska Cieszyńskiego XVIII wieku*, Katowice.
- , 2003, *Mikrotoponimy jako językowe wyznaczniki przestrzeni kulturowej*, [w:] *Nazwy własne a kultura. Polska i inne kraje słowiańskie*, red. Z. Kaleta, Warszawa, s. 197–202.
- , 2004, *Nazwy własne jako przedmiot badawczy onomastyki*, [w:] *Nazwy własne w języku, kulturze i komunikacji społecznej*, red. R. Mrózek, Katowice, s. 9–19.
- MSGP, 2010, *Mały słownik gwar polskich*, red. J. Wronicz, Kraków.
- Nosowicz J. F., 2013, *Rola nazw miejscowych w kształtowaniu wiedzy uczniów o ich „małej ojczyźnie”*, [w:] *Język. Człowiek. Społeczeństwo. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Stanisławowi Grabiasowi*, red. J. Panasiuk, T. Woźniak, Lublin, s. 121–144.
- Pelcowa H., 1999, *Przeszłość w językowym obrazie świata współczesnej wsi*, [w:] *Przeszłość w językowym obrazie świata*, red. A. Pajdzińska, P. Krzyżanowski, Lublin, s. 253–267.
- , 2006, *Dialektologia a etnolingwistyka*, „Etnolingwistyka” 18, s. 91–103.
- Piechnik A., 2009, *Wizerunek kobiety i mężczyzny w językowym obrazie świata ludności wiejskiej (na przykładzie gminy Zakliczyn nad Dunajcem)*, Kraków.
- Rutkiewicz-Hanczewska M., 2012, *Nazwy własne w przestrzeni społeczno-komunikacyjnej. Uwagi językoznawcy*, „Archiwum Fotogrametrii, Kartografii i Teledetekcji” vol. 23, s. 355–363.
- Rzetelska-Feleszko E., 2001, *Nazwy terenowe*, [w:] *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, t. II: *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin, s. 411–414.
- , 2007, *Onomastyka kulturowa*, [w:] *Nowe nazwy własne – nowe tendencje badawcze*, red. A. Cieślikowa, B. Czopek-Kopciuch, K. Skowronek, Kraków, s. 57–62.
- SGP PAN, 1979–2013, *Słownik gwar polskich*, oprac. Zakład Dialektologii Polskiej IJP PAN, red. M. Karaś, J. Reichan, S. Urbańczyk, J. Okoniowa, B. Grabka, t. I–VIII, Wrocław–Kraków.
- SGP, 1900–1911, *Słownik gwar polskich*, red. J. Karłowicz, t. I–VI, Kraków.
- SGŚ, 1996, *Słownik gwary śląskiej*, red. A. Czajkowski, I. Czajkowska, A. Klukowski, D. Klukowska, Katowice.

- SGŚW, 2000–2012, *Słownik gwar śląskich*, red. B. Wyderka, t. I–XIII, Opole.
- Tokarski R., 2001, *Słownictwo jako interpretacja świata*, [w:] *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, t. II: *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin, s. 343–370.
- USJP, 2003, *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, t. I–IV, Warszawa.

The picture of the village
contained in the culturally motivated microtoponyms
(on the example of the place names of Truskolasy near Częstochowa
and the nearby villages)

Summary

This article is an attempt to reconstruct the image of the world of the rural community contained in culturally motivated geographical names. The microtoponymes analyzed in the article were collected in Truskolasy next to Częstochowa and the neighbouring villages. The use of the linguistic picture of the world methodology allows the author to determine that microtoponymes motivated by the building, agriculture, industry and legal-property relations commemorate the image of the traditional village. Furthermore, the inhabitants of the village set the names of the objects in the history of their region, which shows their strong relation with the 'small fatherland.'

Key words: linguistic picture of the world, microtoponymy, geographical names, cultural motivation, folk onomastics

Słowa-klucze: językowy obraz świata, mikrotoponimia, nazwy terenowe, motywacja kulturowa, onomastyka ludowa